

Lärarhandledning - Lär känna djuren

På Vallby Friluftsmuseum finns en stor samling svenska lantrasdjur. Våra äldre husdjursraser är idag till stora delar utrotningshotade och man arbetar på olika sätt för att bevara dessa för framtiden. De har många värdefulla egenskaper som dagens moderna produktionsraser saknar. De som håller renrasiga besättningar av de gamla husdjursraserna och är anslutna till bevarandeprogrammen kallas för genbanker. Museet är genbank för flera olika lantrasdjur.

Djuren fyller också en annan viktig funktion genom att levandegöra museets olika miljöer och visa hur man höll djur förr.

Levande samlingar

Levande samlingar är friluftsmuseernas benämning på de kulturhistoriska växter och husdjursraser som finns på museerna runt om i landet. Många av dessa är idag utrotningshotade och friluftsmuseerna arbetar aktivt för att bevara dessa för framtiden.

Lantraser och avelsmål

En lantras är en ras som funnits så länge i ett område att den hunnit anpassa sig till miljön. Våra svenska lantrasdjur är väl anpassade till sin miljö, har bra modersegenskaper och sunda beteenden. Målet i aveln av lantraserna får inte vara att sträva efter produktionsmål som mjölkavkastning, äggläggning eller liknande. Man vill försöka bevara mångfalden; det ska inte finnas några rätt eller fel i hur djuret är färgat eller hur stor eller småväxta de är osv. Man vill bevara dem så opåverkade som möjligt för att inte gå miste om värdefulla egenskaper. Om djuren försvinner är egenskaperna borta för alltid. Våra lantrasdjur är en del av vårt levande kulturarv. De har levt med oss i århundraden och tillsammans med oss format vårt kulturlandskap. Många av de gamla raserna är borta sedan länge, de som finns kvar är en levande länk till vår egen historia och viktiga att bevara för kommande generationer.

Hur håller vi djuren?

För att djuren ska behålla sina gamla egenskaper och beteenden försöker man att hålla dem som man gjorde förr. Ofta i miljöer som inte är allt för moderna samtidigt som man givetvis måste följa alla dagens regler och bestämmelser som finns för djurhållning. Förr vistades djuren mycket mer utomhus än vad de gör i dag, många av djuren gick till och med ute under vintern. Det är därför vissa djur får sin tjocka vinterpäls och tål kylan så väl. En del djur äter istället upp sig inför vintern och får ett tjockt fettlager som gör att de inte fryser. För att de ska kunna hålla sig varma, sätta sin vinterpäls eller få ett tjockare fettlager får djuren alltid mer mat under vinterhalvåret. Alla djur som går ute på vintern har tillgång till ett ordentligt halmat vindskydd och tak över huvudet. De flesta tål kylan bra men regn och blåst vill de gärna söka skydd emot.

Om något djur skulle bli sjukt eller av någon anledning behöva särskild tillsyn, stallar vi in dem tillfälligt i vårt djurvårdshus.

Att tänka på inför ett besök bland djuren

Som lärare eller förälder har du ansvar för att barnen behandlar djuren med respekt, inte jagar dem och inte matar dem. Tar man det lugnt när man kommer fram till djuren låter de sig oftast klappas och klias. Är det rörigt i gruppen håller sig djuren hellre på avstånd.

Tänk också på att det är viktigt att alla tvättar händerna ordentligt efter att ha klappat djuren. Tvättmöjligheter finns vid toaletterna intill gethagen.

Mata inte djuren

Att man inte får mata djuren på museet har flera orsaker. Djuren får den mat de behöver av sina skötare. Då vet vi att de får rätt sorts mat och rätt mängd. Ett bra sätt för oss att kontrollera att djuren mår bra är att se om de ätit upp sin mat. Ligger det mat kvar eller om de inte är intresserade av maten vi kommer med blir vi genast oroliga.

En annan viktig anledning till att man inte får mata djuren är att vi vill att djuren ska vara lugna och snälla mot våra besökare. Djuren lär sig snabbt vem som utfodrar dem och kan ibland bli ganska ivriga. Då är det lugnast om de vet att maten kommer ifrån djurskötaren och inte från besökarna. Annars är det lätt hänt att någon blir knuffad eller biten. Våra djur är oftast så nyfikna att de kommer fram och hälsar trots att de inte får något att äta.

Vilka djur kan vi träffa?

På museet finns idag de flesta djur som fanns på en gård förr. Ni kan träffa hästar, kor, grisar, får, getter, höns, gäss, kaniner och katter.

Hästar

Den minsta av våra inhemska lantrashästar är Gotlandsrusset. Gotlandrusset är en ponny och på medeltiden var de flesta hästar i Sverige av ponnystorlek. Museets russ heter Fideli och Brinta.

Med tiden började man använda större och starkare hästar inom jord- och skogsbruket. Från dessa hästar kommer den ras som sedan fick namnet **Nordsvensk brukshäst**. Vår nordsvenska brukshäst heter Elvis. Nordsvensken är den andra av våra inhemska lantrashästar.

Hos oss går hästarna ute året om. De har halmade vindskydd att gå in i om vädret blir för dåligt. Kyla bekymrar dem inte då de får en ordentlig vinterpäls, ihållande regn däremot tycker de mindre om. Annars trivs de bra med att få vara ute.

Våra hästar arbetar i vårt museijordbruk där vi vill visa hur man brukade jorden under olika tider. Ibland får de också dra vagn eller släde.

Kor

På museet håller vi två **Fjällnära kor**. Rasen är det oförädlade ursprunget till dagens fjällkor. De är små till växten. Grundfärgen är vit med svarta eller bruna tecken. De är kulliga, vilket innebär att de är hornlösa. Rasen ses idag som akut utrotningshotad.

Förr höll man kor främst för mjölkens skull. Man drack inte mjölk som vi gör idag. Den användes istället till att göra bl a smör och ost. De äldre koraserna ger mindre och fetare mjölk än dagens förädlade raser.

Vår svartvita ko heter Stjärnöga och den vita med bruna öron heter Runa. De hjälper oss att hålla landskapet öppet. Större delen av mjölken går till kalvarna. En ko är dräktig i ca 9 mån.

Grisar

Linderödsgris är en gammal svensk lantras. Den är en kvarleva av den typ av gris som förr fanns i stort sett över hela Sverige. Numera finns det få djur kvar. Denna grisras tål snö och kyla bra och tycker om att vara ute året om. De får vintertid en kraftig ragg som skydd mot kyla. Det är dock viktigt att de har ett hus att gå in i och ordentligt med halm att bädda ner sig i. Även sommartid vill de gå in och bädda ner sig ibland. Lerbad varma sommardagar skyddar både mot solen och insekter. Ursprungligen hade linderödsgrisen rättuppstående öron, en vildsvinslik rygg och en aning kortare svans. Alla dagens linderödssvin har dock inte detta utseende utan bär spår av en viss inkorsning av andra raser.

En sugga är dräktig i 3 mån, 3 v och 3 dgr. När suggan ska få kultingar bygger hon ett bo av ris och halm. Därinne föder hon sedan kultingarna och vakar noga över dem.

Får

Gestrikefår kallas den fårras som finns på museet. Baggarna går i en baggflock tillsammans med hästarna. Tackorna går tillsammans med korna. Gestrikefåret är en gammal typ av allmogefår med ursprung från trakten kring Ockelbo i Gästrikland. De kan både ha horn och vara kulliga (hornlösa). Färgen varierar mycket. En del föds svarta, andra bruna eller vita och ofta är de brokiga. Såväl tackor som baggar blir ofta mycket tama och keliga. Rasen är akut utrotningshotad.

Fåren klipps 2 ggr om året; på våren och på hösten. Ullen kan användas till många olika saker, man kan bland annat spinna garn eller tova olika saker som skosulor och sockor mm.

När tackorna ska lamma har de först varit dräktiga i ca 5 mån. Tackan lämnar flocken när det är dags för lammen att födas. När lammet är fött slickar tackan det torrt och låter det dia. Det är viktigt att de får i sig den första näringsrika mjölken från tackan. Den kallas råmjölk. När tacka och lamm lärt känna varandra ordentligt, lammen ätit sig mätta och blivit stadiga på benen tar tackan dem med sig tillbaka till den övriga flocken. Redan efter ett par dagar leker lammen med de andra tackornas lamm.

Getter

Våra getter är av en gammal svensk ras som kallas **Jämtget**. De första du träffar när du kommer in på museet är getterna som går i hagen vid entrén. Bockarna går för sig i hagen vid Spikgården. De är alltid glada och nyfikna. De kommer gärna fram till staketet för att bli klappade. Om getterna får välja äter de främst buskar, blad och bark. Det är därför tallarna i hagen är skyddade. De äter också gräs och hö och ibland får de lite havre också. Rasen anses vara akut utrotningshotad.

Varje år, vanligtvis någon gång i april-maj, får getterna killingar. Varje get får då en eller två killingar, ibland kan hon till och med få tre. En get är dräktig i ca 150 dagar.

Tänk alltid på att när man hälsar på en bock ska man aldrig ta dem i hornen eller klia dem på huvudet. Det kan göra att de börjar stängas.

Förr hade man getter främst för mjölkens skull. Hade man inte råd att hålla en ko kunde man ofta ha en get istället, därför kallades geten ofta för "fattigmansko". Här på museet mjölkas inte getterna utan mjölken går till killingarna.

Höns

På bondgården bor våra **Hedemorahöns**. De är av gammal svensk lantras och anslutna till genbank. Hedemorahönsen är de nordligaste av de tillvaratagna lantrashönsen. De har en mycket tät och dunrik fjäderdräkt. Bidunet som sitter på insidan av kroppsfjädrarna är välutvecklat och tyder på en lång anpassning till ett kallt klimat.

En höna behöver ruva i ca 21 dagar för att det ska bli kycklingar.

Man ska tänka på att aldrig jaga hönor eller tuppar. Tuppen försvarar sina hönor och kan springa på eller jaga den som stör dem.

Gäss

Gässen hittar man på bondgårdens fägård. De är de största fjäderfån vi har. Rasen kallas för **Ölandsgås** och är en av de mest utrotningshotade lantraserna.

När man går fram mot deras staket börjar de nästan alltid att skrika och hanen sträcker upp sin hals mot besökarna och väser. Gäss har sedan långt tillbaka i tiden använts som "vakthundar". De har väldigt stark vaktinstinkt och hanen vakar över sina honor och sin gård. Kommer man för nära så tvekar han inte att nypa till med näbben.

Honorna värper stora vita ägg, lika stora som en vuxen mans knytnäve. Om honan får ruva så kläcks gässlingarna efter ca 30 dagar. Äggen kan man äta precis som vanliga hönsägg, det tar bara lite längre tid att koka dem då de är så stora. Gåsen är också en god matfågel och det var vanligare förr än det är idag att man slaktade och åt gås.

Kaniner

Museet är genbank för en kaninras som kallas **Gotlandskanin**. De är ganska stora och kan ha de flesta färger.

Oftast är kaniner väldigt snälla och nyfikna, men man ska aldrig stoppa in fingrarna genom gallret. Det är lätt hänt att kaninen tror att det är något som går att äta och försöker ta sig en tugga. Kaniner har starka och vassa tänder så de kan lätt bita hål på ett finger.

Förr höll man kaniner mest för köttets skull, särskilt i krigstider när det var ont om mat. Ofta sprang de lösa i ladugårdarna och fick livnära sig på de rester som ramlade ner från kornas foderbord. Museets kaniner slipper dock leta rester, utan får hö av oss. Honorna bor tillsammans i Flinkstugans uthus och får hoppa ut och in som de vill under dagarna.

När kaninerna ska få ungar är de dräktiga i ca 30 -35 dagar. De boar inne i sina hus med halm och päls. När ungarna föds är de små och pälslösa. Efter ca 2 veckor öppnar de ögonen och börjar sedan vartefter att röra på sig och ta sig ut ur boet.

Katter

På museiområdet finns två bondkatter, en gråspräcklig som heter Klara och en svartvit som heter Lina. De går som de vill och har man tur träffar man på dem någonstans på museet.